

mestall

any XVIII
núm. 40
desembre 2016

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

SUMARI

Portada

Sortida. Ruta de l'aigua. De la resclosa de Colomers a la resclosa de Canet.

L'Associació

Lliurament del 14è Premi Mestall

Tota una vida entre cabaneres. Pastors: tradició i modernitat.

Entrevista

Salvador Calatayud

Trobades

XXVII Seminari d'Història Econòmica i Social «Ingressos, riquesa i dinàmiques socials. Una perspectiva històrica»

IX Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans

«Recs històrics; pagesia, història i patrimoni»

X Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana «Recursos i territori: perspectiva històrica i nous equilibris»

Llibres

Ernest Costa i Savoia Pous de neu i de glaç

Jordi Bohigas i Maynegre Salvador Albert. Lliterat i polític republicà al servei del país dels taps

Recerques

Els aprenents i l'ofici de teixidor a Castelló d'Empúries (1341-1356)

Els nivells de vida a la Catalunya baixmedieval a través dels inventaris post mortem: el cas d'Amer (1380-1410)

Canvis i continuïtats a l'àrea de Santa Coloma de Farners. Una aproximació a partir dels capítols matrimonials. 1750-1805

La masoveria a Llagostera (1910-1975)

Agenda

SORTIDA: RUTA DE L'AIGUA. DE LA RESCLOSA DE COLOMERS A LA RESCLOSA DE CANET. 15 D'OCTUBRE DE 2016

Després de tres dies d'intenses pluges, un sol esplèndid va permetre realitzar l'excursió tal com estava previst. El recorregut, guiat per l'historiador Salvador Vega i per en Josep Cots, el vam iniciar a l'aparcament que es troba entre la carretera i el curs del riu Ter al nucli de Colomers, un espai que ha estat senyalitzat darrerament i on s'ha instal·lat la reconstrucció d'una palanca i s'ha plantat un hort de cols alomes. Generalment, des d'aquest punt es podien veure les pedres de la resclosa de Colomers (de finals de segle XVI), però aquell dia el nivell de l'aigua havia pujat considerablement i tota la construcció havia quedat submergida. Aleshores ens vam dirigir cap al cadirat. En aquesta construcció hidràulica receptora d'una part de les aigües retingudes per la resclosa, s'origina des del segle XVI el rec del Molí. Transcorre al llarg de 20 quilòmetres per diferents termes municipals i desemboca a la platja d'Empúries. Segons ens comenta en Salvador, els drets de l'aigua del rec del Molí, també conegut com a canal de Sentmenat, van ser la mare de les fortunes d'aquell sector de l'Empordà. Actualment, la gestió de l'aigua és responsabilitat de la Comunitat de Regants del marge esquerre del Ter.

A continuació vam agafar els cotxes en direcció a Jafre i a uns 300 metres a la dreta

Molí de la Salvetat de Jafre. Fotografia: Jesús Bohigas

ens vam desviar per un camí fins a la presa de Colomers, infraestructura construïda a finals dels anys seixanta pel govern franquista, molt amic d'inaugurar pantans i altres obres d'infraestructura hidràulica. En aquest cas l'obra no va entrar mai en funcionament. Posteriorment, l'any 2003, hi van construir una passera de fusta reservada a vianants i cicloturistes i paral·lela a l'estructura de la presa. El pas és un del pocs que creuen el riu Ter al llarg del seu tram baix.

Travessem el riu per la passarel·la i entrem al terme municipal de Foixà. Aleshores anem pujant un pendent suau, penetrem per una zona boscosa amb planta-

l'Associació d'Història Rural

convoca el

15è premi Mestall

curs 2016 - 2017

A treballs de recerca de batxillerat realitzats per estudiants de Batxillerat sobre temes relacionats amb el món rural en qualsevol dels seus àmbits temàtics, cronològics i geogràfics (història, etnografia, paisatge, patrimoni, economia, població, emigracions, històries de vida, etc.)

Dotació: 600 euros per als estudiants i un lot de llibres per al centre en el qual estudiïn.

Termini de presentació: 30 d'abril de 2017.

Informació i bases a la web:
www.ddgi.cat/historiarural/

cions de pins i arribem a les restes d'una estructura. Sembla que la construcció és d'origen incert i es desconeix l'ús que tenia. No obstant això, gràcies al parament *d'opus spicatum* que s'ha conservat en el mur de tramuntana, s'endevina que l'edifici va ser alçat en època alt medieval. Els guies ens expliquen que ens trobem encimbellats damunt de dunes de sorra procedents del Ter i mogudes pel vent. Sembla que tot aquell territori es caracteritza per aquesta singularitat, fins i tot el topònim del nucli de Sant Llorenç de les Arenes hi fa referència.

Continuem pel mateix camí fins que arribem al poblat medieval de Sidillà i a l'església preromànica de Sant Romà. Aquest magnífic conjunt havia estat colgat per una duna de sorra fins fa trenta anys. El 1980 es van iniciar diversos camps de treball que van permetre desenterrar part del temple i consolidar-ne el sostre. Actualment està completament recuperat i restaurat. Al seu interior hi veiem arcs sobrepassats i un absis trapezoïdal lleument desviat de l'eix de la nau, característiques que denoten clarament el període de la construcció. Segons les hipòtesis dels arqueòlegs, el poblat medieval va ser abandonat progressivament a finals del segle XIII o principis del XIV, ja que no s'han trobat restes de materials ni ceràmiques.

Salvetat de Jafre, on trobarem el molí, dos masos —un d'ells, el mas Roig, fortificat— i la capella de Sant Antoni (segle XIV). Només visitem l'exterior del molí que fins l'any 1973 va generar corrent elèctric, la bassa i el sobreeixidor. Al seu interior, encara s'hi conserven les rodes de molí de l'època. En èpoques de revoltes i atacs, la població de Jafre es refugiava a la Salvetat. Abans del segle XVI, el rec del molí naixia en aquest punt.

Continuem el recorregut en cotxe tot seguint el traçat del rec del Molí en direcció a Verges, i arribem a la mota. Aquest terraplè de protecció té una longitud de 4 o 5 quilòmetres i separa els terrenys inundables, antigament conreats amb arròs i amb plantacions d'arbres de ribera, dels terrenys destinats a l'horticultura. En aquest lloc s'hi conserven les restes d'un cadirat o brama-dor conegut com el Cadirat de la Comissió (segle XIX), que s'utilitzava per regular el cabal del rec i proveir d'aigua els horts.

Reprenem el camí fins a Verges, on el rec del Molí flueix pel mig del municipi i arriba a un molí, ara abandonat. A tocar del rec s'alça can Ponton, la casa pairal de la família Albert, besavis de l'escriptora Caterina Albert, *Victor Català*. Tot i que la casa encara no està oberta al públic, ens van perme-

Colomés, parc fluvial i resclosa. Inici de la sortida.
Fotografia: Enric Saguer

Com a resultat de les dues campanyes d'excavació que s'han realitzat fins ara en tot l'àmbit, s'ha determinat que el conjunt va ser construït damunt d'una vila i una necròpolis romanes. Sota el mur de tramuntana de l'església s'hi van localitzar i excavar dues tombes romanes. La vila es trobaria a l'àrea que s'estén a tocar el mur meridional del temple i on encara no s'ha practicat cap intervenció arqueològica.

Tornem cap als cotxes i continuem pel mateix camí sense asfaltar en direcció a Jafre. Ens aturem en un pontet que creua el rec del Moli, davant la població de Jafre, en un paratge conegut com l'Illa de Dalt. En Salvador aprofita per explicar com es va dur a terme el repartiment de les terres deixades pel riu i qui van ser els principals beneficiaris d'aquell repartiment. Seguim el recorregut per tal d'arribar al veïnat de la

tre visitar-la sota el guiatge de la Clara Silvestre. La nissaga Albert va ser una família d'hisendats que es va enriquir gràcies al conreu de la vinya i, posteriorment, de l'arròs. En aquest sentit, van prendre el relleu a la família Marimon. Es tracta d'un edifici d'estil neoclàssic construït a principis del segle XIX. Les sales i les alcoves de la primera planta estan decorades amb pintures murals amb caràcters geomètrics i florals. La segona planta estava destinada al servei i la tercera reservada al graner i al colomar.

Alguns de nosaltres, després del dinar, vam finalitzar l'excursió amb la visita al refugi antiaeri de Canet de la Tallada.

Marisa Roig Simon ■

lliurament del

14è Premi Mestall**ACTA DEL JURAT**

Reunit el jurat del catorzè Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat convocat per l'Associació d'Història Rural, constituït per Xavier Solà Colomer, Marisa Roig Simon i Enric Saguer Hom, després d'examinar els treballs presentats, acorda:

1. Valorar molt positivament la qualitat dels divuit treballs presentats en aquesta convocatòria.

2. Atorgar el premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat en la seva dotzena edició al treball «Tota una vida entre cabaneres», presentat amb el pseudònim «Xisqueta».

En la seva valoració, el jurat considera que l'autor/a ha sabut fer un recull molt ric del lèxic dels pastors i una reconstrucció precisa del cicle de transhumància i de producció ovina, actualitzant les etnografies clàssiques sobre la vida dels pastors.

Oberta la plica, el premi correspon a **Ares Flix Sentís**, de l'**INS Màrius Torres de Lleida**, essent tutora del treball la professora Maria Immaculada Esquerda.

3. El jurat proposa la publicació d'un resum del treball premiat en el proper número del butlletí Mestall.

Girona, 23 de juny de 2016

TOTA UNA VIDA ENTRE CABANERES. PASTORS: TRADICIÓ I MODERNITAT**Resum del treball guanyador de la XIV convocatòria de Premi Mestall**

Des que vaig néixer que he vist bestiar a casa. El meu pare és pastor i quan era petit sovint ja anava al corral per veure els corders nounats, com vacaven les ovelles o com les treien a pasturar. Hi podia anar qualsevol dia de la setmana, perquè el meu pare, com la resta de pastors, treballa els tres-cents seixanta-cinc dies de l'any. Tot i així, no li importa fer aquest sacrifici, perquè gaudeix del seu ofici. Això no es pot entendre fins que es viu en primera persona, i és per aquest motiu que vaig decidir fer el meu treball de recerca sobre la vida dels pastors, explicant-hi amb profunditat la feina que això comporta al llarg de l'any.

Per contextualitzar, en el meu treball hi he explicat, primerament, què és un ramat i què el forma —classificant les ovelles per edats, raça, aspecte, etc.—, diferenciant els gossos de pastor i els gossos d'atura, fent un recull dels concursos de gossos d'atura que es realitzen arreu del país, etc. També, per tal que tota la gent que no ha conegut l'ofici de prop se'n faci una idea, de qui és un pastor, he trobat convenient, durant tot el treball, reflectir la professió, les eines i les tasques. Ho he fet gràficament, sobretot per mitjà de fotografies.

Depenent de l'estació, el pastor realitza unes tasques o unes altres de ben diferents: a la primavera es lloren les ovelles i se'ls fa la marca de pega. Així, se les prepara per pujar cap a alta muntanya —en cas que facin la transhumància. A l'estiu es pastura per l'herba verda dels prats fins que arriba la tardor i es torna a casa. I després, a l'hivern, neixen els primers xais. Per això he volgut donar a conèixer l'ofici a partir de les diferents feines al llarg de l'any.

Per aconseguir tota aquesta informació, he necessitat realitzar un abundant treball de camp basat en visitar diferents corrals, veure en primera persona com pastura el ramat transhumant a alta muntanya, la càrrega dels corders als camions i, posteriorment, el procés d'escorxar-los; les tasques realitzades en els ramats —vacunació, xolla, marca de pega, tria d'ovelles, etc.—, la variació en alimentació depenent de l'època de l'any, la feina dels gossos, etc. És en aquest punt, quan he parlat amb els diferents pastors, que m'he adonat que el seu llenguatge és molt ric i que la manera com s'anomenen les eines i les accions concretes ens mostren un vocabulari propi que s'està perdent a mesura que passen els anys. A causa d'ai-

14è premi

mestall
2015-2016**PREMIATS EN ALTRES CONVOCATÒRIES**

I convocatòria
curs 2002-2003

Maria Bertran Isabal
(IES de Tremp)

II convocatòria
curs 2003-2004

Albert Reixach Sala
(IES Montsacopa d'Olot)

III convocatòria
curs 2004-2005

Eloi Hernández Mosella
(IES Quercus de Sant Joan de Vilatorrada)

IV convocatòria
curs 2005-2006

Eudald Arnal Boada
(IES Gabriel Ferrater de Reus)

V convocatòria
curs 2006-2007

Laia Alentorn Serrat
(IES Garrotxa d'Olot)

VI convocatòria
curs 2007-2008

Ares Prat Pujol
(IES Hug Roger III de Sort)

VII convocatòria
curs 2008-2009

Marta Arnau Borràs
(IES Manuel Sales i Ferré d'Ulldecona)

VIII convocatòria
curs 2009-2010

Mariona Miret Giribet
(IES Guindàvols de Lleida)

IX convocatòria
curs 2010-2011

Josep F. Duarte Romero
(IES Gabriel Ferrater i Soler de Reus)

X convocatòria
curs 2011-2012

Ariadna Adarnius Blanch
(IES La Bisbal)

XI convocatòria
curs 2012-2013

Elisabeth Ferrer Moradell
(IES La Bisbal)

XII convocatòria
curs 2013-2014

Pol Xargay Ferrer
(IES Pere Alsius de Banyoles)

XIII convocatòria
curs 2014-2015

Mariona Ballart Godoy
(IES Alexandre Deulofeu de Figueres)

■ l'Associació

xò, he dedicat un espai a crear un petit glossari, on apareixen nombroses paraules pròpies de la feina del pastor. Moltes d'elles solament són de caràcter oral i mai no han estat escrites. És per aquest motiu que he fet un recull de mots, ordenats alfabèticament, per tal que les persones que no coneixen aquest vocabulari específic puguin fer-se a la idea del significat d'aquestes paraules. També he dedicat un apartat a anotar totes les dites populars que he anat coneixent durant la meua recerca.

Després d'haver finalitzat aquest treball, puc dir que he complert els objectius que em vaig proposar en un principi i que, tot i que pensava que l'ofici de pastor

estava desapareixent, he pogut comprovar que possiblement això no serà així, sinó que evolucionarà poc a poc.

Finalment, haig d'agrair l'ajuda del meu pare a l'hora de realitzar aquest treball, ja que sense ell tot això no hauria estat possible. També, el suport i guiatge de la meua tutora, així com la col·laboració de tots els pastors i altres persones relacionades amb aquesta feina que m'han facilitat molta informació en primera persona i m'han aconsellat. Moltes gràcies a tots i també a l'Associació d'Història Rural pel premi que m'ha atorgat.

Ares Flix ■

Fotografia: Ares Flix Sentís

■ entrevista

Salvador Calatayud

Salvador Calatayud és professor d'història econòmica a la Universitat de València. Ha treballat especialment sobre la transformació de l'agricultura valenciana durant els segles XIX i XX tant des d'una perspectiva productiva i tècnica com social. En diverses ocasions ha fet equip amb Jesús Millán i María Cruz Romeo, amb qui ha abordat qüestions relacionades amb la dinàmica de la renda agrària i amb els aspectes polítics d'aquest rendisme. El juny de 2016 va impartir un seminari al Centre de Recerca d'Història Rural de la UdG sobre una de les seves darreres línies de recerca: la interrelació entre la política estatal i les dinàmiques locals en la gestió de l'aigua.

Com van ser els teus inicis en la disciplina, per què vas triar estudiar història, quines van ser les raons d'aquella elecció a finals de la dècada de 1970?

L'opció pels estudis d'història i, en particular, de la història contemporània,

estava molt relacionada amb el que podríem dir el descobriment de la política als moments finals del Franquisme, per part d'un jove estudiant. La recuperació de la memòria històrica a través de noves revistes, llibres que havien estat prohibits i plantejaments polítics que tractaven de fonamentar la recuperació de la democràcia en la tradició

progressista del país, feien atractiu l'estudi de la història. Al mateix temps, la consciència de la singularitat regional, que per alguns portava a plantejaments de tipus nacionalista, despertava l'interès pel passat de l'entorn més pròxim. Finalment, com sol passar en molts casos, va ser la influència d'un professor d'història de l'Institut de Carcaixent, Albert Roca, la que em va apartar de la meua inicial preferència per la literatura i em va decantar cap a la història.

Entre els professors que vas tenir llavors, quins penses que han tingut una major influència en l'orientació de les teves preocupacions historiogràfiques?

La Facultat de Geografia i Història de València en 1975 estava molt marcada pel mestratge, en anys anteriors, de professors com ara Joan Reglà, José María Jover o Emili Giralt, i de geògrafs interessats per la història com Antonio López Gómez, però també per la proximitat a la càtedra d'història econòmica que van ocupar, amb pocs anys de diferència, Josep Fontana, Jordi Nadal, Gabriel Tortella o Ramon Garrabou. La seua influència en els professors que vaig trobar en entrar a la Universitat es combinava amb el predomini d'un marxisme crític i molt obert a d'altres influències que va caracteritzar l'ambient intel·lectual a la Facultat d'aquells anys. Trobe que va ser especialment important per a mi el mestratge de Pedro Ruiz Torres, Jesús Millán, Joan Mateu i Bellés o Joan Romero.

En la teua tesi doctoral vas estudiar les experiències del que podríem anomenar simplement les agricultures intensives i comercials (la taronja i el regadiu). Podries explicar-nos les raons d'aquella elecció en el context socioeconòmic, polític i acadèmic del País Valencià a principis de la dècada de 1980?

L'estudi de l'agricultura intensiva, en concret a la Ribera del Xúquer, on el taronger havia esdevingut hegemònic, tenia el seu origen en l'interès inicial per les condicions de treball i el moviment obrer i camperol d'aquestes zones abans de la Guerra Civil, que va ser el tema de la meua tesi de llicenciatura. En descobrir l'àmplia mobilització dels jornaleros i petits propietaris durant la II República i les peculiaritats de les relacions laborals en un sector com el taronger, en què es compatibilitzaven les feines del camp amb les feines als magatzems, de caràcter més agroindustrial, vaig veure la necessitat d'explicar la gestació d'aquest model agrari, tot retrocedint al segle XIX. Aquesta opció va coincidir amb l'estada a la Facultat d'Economia de Ramon Garrabou, que estava finalitzant en aquell moment el seu llibre *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de*

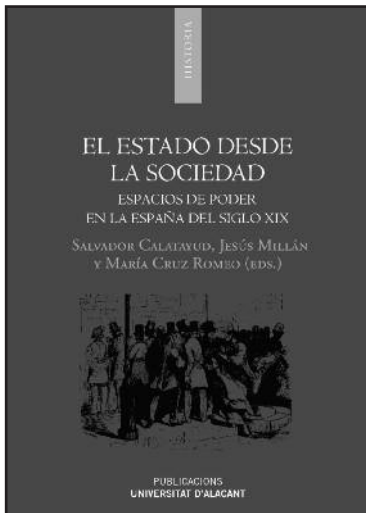
l'agricultura valenciana (1985), una obra que canviaria definitivament la visió del passat agrari valencià. Amb una gran generositat, Ramon em va donar a llegir el manuscrit i això em va acabar de decidir per aquesta temàtica. En el context intel·lectual d'aquells anys, sota la influència de Joan Fuster i marcat per una visió que atribuïa a l'agricultura la responsabilitat de la feble industrialització valenciana, tenia sentit estudiar històricament el desenvolupament agrari sense reduccionismes.

Als anys vuitanta hi va haver un intens debat sobre la naturalesa del feudalisme i la revolució burgesa al País Valencià. Què en queda avui, d'aquelles interpretacions? Segueixen tenint un ressò, encara que implícit, en els plantejaments o estudis sobre el desenvolupament agrari del País Valencià?

Podríem dir que, als anys vuitanta, aquestes qüestions tenien un protagonisme a la historiografia espanyola en general i eren un dels temes centrals de recerca i discussió entre els historiadors valencians, que van contribuir en bona mesura a reinterpretar la revolució liberal. Des d'aquesta perspectiva, l'abolició del règim senyorial i la resta de modificacions a la propietat de la terra van significar una alteració profunda de les estructures socials i polítiques de l'antic règim. Al mateix temps, l'explicació d'aquest procés s'acompanyava d'una visió molt rica sobre la diversitat social que van propiciar les transformacions des de finals del segle XVIII. El més sorprenent, atesa la riquesa d'aquestes anàlisis, és com, posteriorment, tant l'època com l'enfocament van perdre centralitat en les preocupacions de les noves generacions d'historiadors valencians, fins pràcticament desaparèixer de l'agenda de recerca. Els modernistes van fer atenció a altres temes, cada vegada més a prop de la història cultural, i els contemporaneistes van abandonar majoritàriament el segle XIX per a ocupar-se del XX i, especialment, de la segona meitat d'aquest segle. Només en la recerca i les publicacions d'historiadors com Manuel Ardit o Jesús Millán aquesta temàtica va restar viva i es va renovar, tot mantenint un paper destacat en la historiografia espanyola sobre el període.

A la teua tesi doctoral examinaves el desenvolupament agrari a la zona d'Alzira, i posaves especial atenció en els canvis en les estructures de la propietat i en el funcionament del mercat de la terra. Vint-i-cinc anys després, en quina situació es troben els estudis sobre

«En el context intel·lectual d'aquells anys (...) tenia sentit estudiar històricament el desenvolupament agrari sense reduccionismes.»

aquesta qüestió? Quins avenços s'han donat en l'estudi dels canvis en les estructures agràries durant els dos darrers segles?

Des de la decisiva obra de Ramon Garrabou, i amb la recerca posterior bastant inspirada en ella, hi ha un consens al voltant del dinamisme agrari valencià i el seu influx en una industrialització no comparable a la de Catalunya o el País Basc, però amb fonaments i projecció. Hi ha, però, molts aspectes que han estat poc explorats. Així, per exemple, coneguem relativament bé el procés de difusió de la propietat entre mitjan segle XIX i la Guerra Civil, però sabem molt poc de com aquest predomini de la petita explotació va interactuar amb la gran presència de jornalers i la presència d'unes elits rurals ben arrelades i renovades amb l'expansió tarongera. Conèixer això ajudaria a entendre els dilemes polítics durant els anys 1930 i la Guerra, així com els posteriors suports socials del Franquisme al camp. Aquesta darrera qüestió, que ha estat objecte d'estudi en altres regions, a penes ha estat encetada entre nosaltres. Al costat d'aquestes carències, hi ha també algun impuls renovador i ací cal referir-se al que ha donat Samuel Garrido, des de la Universitat Jaume I de Castelló, a diferents temàtiques de la història rural: el cooperativisme; els arrendaments i l'accés a la propietat; i les institucions de gestió del reg. Aquest autor ha situat la frontera de la disciplina en terrenys nous i ho ha fet vinculant els resultats concrets de la recerca amb discussions teòriques de primer ordre en la historiografia internacional.

Al País Valencià hi ha una forta tradició d'estudi dels problemes relacionats amb l'aigua, les comunitats de regants i els cultius de regadiu. Els teus treballs recents, i el mateix seminari que has fet a Girona, reprenen aquesta qüestió i la relacionen amb el desenvolupament institucional i legislatiu de l'Estat liberal. Explica'ns com has arribat a aquests treballs i per què te'ls vas plantejar.

Inicialment, com per a d'altres historiadors agraristes, el reg era per a mi una dada més de les estructures agràries, fonamental perquè assegurava l'agricultura intensiva, però poc digna d'atenció. Eren geògrafs com Antonio López o Antonio Gil Olcina els que, potser, van prestar més atenció al reg com a tècnica agrària i com a transformació del paisatge. Tanmateix, l'avenç en el coneixement de la societat rural va anar mostrant la centralitat del reg i el fet paradoxal que una agricultura tan orientada al mercat i basada en les opcions de propietaris individuals estiguera arrelada en

una gestió comunitària de l'aigua. Alguns historiadors, com Tomàs Peris Albentosa, van ser pioners en aquest interès pel regadiu i, personalment, també em va influir el treball des de Múrcia de Maria Teresa Pérez Picazo. A partir d'ahí, la temàtica del reg va revelar tota la seua potencialitat, ajudada pels rics fons documentals d'entitats públiques i d'algunes comunitats de regants. Estudiar l'ús de l'aigua era comprendre millor el procés de canvi agrari, però també les bases de la influència social i política al món rural. És una via important per a explicar la totalitat del canvi social al camp. Però, a més, en entrar en l'estudi de l'aigua, van aparèixer de seguida dues problemàtiques que em van semblar importants: d'un costat el paper de l'Estat en la regulació de l'accés a aquest recurs fonamental per al desenvolupament econòmic; de l'altre, l'existència d'una dinàmica interna dels organismes de gestió del reg pels propis usuaris, el que podríem dir les institucions del reg. Aquesta darrera qüestió va rebre un impuls definitiu arran de l'arribada dels treballs d'Elinor Ostrom sobre l'administració dels béns comuns que feia ús, precisament, d'exemples valencians. La integració de tots aquests punts de vista en l'anàlisi del regadiu em sembla un dels reptes més suggestius que tenim plantejats a hores d'ara.

A banda d'altres autors amb qui has col·laborat, una part significativa de la teua recerca l'has realitzat amb Jesús Millán i María Cruz Romeo. Explica'ns com va sorgir aquesta iniciativa i quina ha estat la seva evolució.

La col·laboració amb Jesús Millán i María Cruz Romeo ha estat per a mi una oportunitat extraordinària per l'obertura a temàtiques noves i enfocaments renovadors que m'ha aportat. Amb ells he après la prevenció front a les explicacions sobre la dinàmica social de l'època liberal basades en esquemes previs o en visions lineals interpretades retrospectivament des del punt d'arribada. He après la complexitat del joc entre les estructures i la dinàmica del canvi social, el pes de la contingència i dels subjectes, la multiplicitat de significats de les ideologies segons els contextos. En definitiva, he après a defugir les simplificacions i a preferir les respostes provisionals, obertes, en constant reconsideració. Són dos historiadors extraordinaris. La nostra col·laboració és ja llarga i s'ha traduït en successius projectes de recerca, en publicacions dels resultats de la recerca i en l'edició de dos llibres col·lectius al voltant de la problemàtica de l'Estat liberal entès com una construcció en què els interessos locals i les tensions entre el centre i les perifèries tenen un paper fonamental. Ara mateix ha aparegut el darrer d'aquests llibres, *El*

Estado desde la sociedad (2016), en el qual reunim treballs inspirats en la visió de la *Statebuilding from below*, proposada per André Holenstein.

Quins preveus que siguin els teus eixos de treball per als propers anys?

La meua intenció és seguir explorant els diversos aspectes del regadiu que he anomenat i tractar d'avançar cap a una síntesi d'aquest fenomen polièdric que és l'ús agrari de l'aigua. Malgrat els avenços que s'han fet durant els darrers anys en aquest terreny, crec que resta un ampli marge per a la recerca i que aquesta no ha entrat encara en els rendiments decreixents. Per exemple, Tomàs Peris ha obert recentment una línia inexplorada que cal continuar: l'anàlisi de la gestió quotidiana de l'aigua als sistemes de reg, al marge del que establien les ordenances i com a resposta a les condicions canviant en la disponibilitat d'aigua. Ahí hi ha un món riquíssim d'actuacions que només es poden reconstruir escabussant-se als arxius. D'altra banda, m'interessen els canvis alimentaris i seguiré treballant dins del Projecte NISAL que dirigeix Josep Pujol. En aquest àmbit, en col·laboració amb Francisco Medina Albada-lejo, estem resseguint els canvis de les dietes d'institucions com l'Hospital o la Casa de Beneficència de València. I, d'altra banda, cal explicar el paper de l'agricultura de policultiu de l'extensa horta de la ciutat en relació amb els canvis al consum alimentari urbà.

Com valores l'evolució recent de la historiografia agrària tant al País Valencià com, més globalment, a Espanya?

És un fet àmpliament reconegut que la història agrària espanyola ha experimentat un impuls extraordinari als darrers anys i que resten poques qüestions que no hagen estat explorades en profunditat. Coneguem les grans línies de la producció agrària a escala estatal i regional; els processos de canvi tècnic; les transformacions de la propietat de la terra en les diferents etapes (i, en això, els historiadors de la Universitat de Girona hi teniu molta responsabilitat); els canvis alimentaris en relació amb els nivells de vida; la política agrària i les diferents iniciatives estatals en matèria agronòmica; la inserció del món rural en la política estatal; etc. S'ha avançat molt i potser el que es troba a faltar són les obres de síntesi a partir de l'àmplia recerca disponible. Potser és l'hora que els historiadors del món rural donem el pas d'escriure aquells llibres que aborden problemàtiques generals i que són habituals a la historiografia anglosaxona, però també a la italiana.

Entrevista realitzada per
Enric Saguer i Gabriel Jover ■

«He après a defugir les simplificacions i a preferir les respostes provisionals, obertes, en constant reconsideració.»

trobades ■

Els passats 1 i 2 de juliol, el Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona i la International Research Network (GDRI) AAA, *Agriculture, Provisionement, Alimentation*, van organitzar una nova edició del Seminari d'Història Econòmica i Social. Tal com el títol indica, i en relació directa amb els projectes de recerca actualment en curs al CRHR, en aquesta ocasió el tema central del col·loqui es va situar en els diferents tipus d'ingressos amb els quals la història rural pot treballar, i com aquests ens poden aportar llum sobre els nivells de vida d'un lloc i moment concret.

Històricament els salaris han estat la principal font utilitzada per a aquesta finalitat, però debats recents com el de la revolució industrial han apuntat la necessitat de tenir en compte més elements com a indicadors de nivell de vida. Això obliga a revisar els càlculs de sèries

de salaris realitzats fins a dia d'avui, i a trobar noves vies per tal de complementar-les. Com veurem, l'anàlisi i la interpretació dels diferents ingressos de la unitat domèstica familiar van estar presents al llarg de totes les sessions.

Divendres al matí les jornades es van iniciar amb les aportacions des del medievalisme que van fer Lluís To i Pere Ortí, ambdós membres de l'Institut de Recerca Històrica. El primer va plantejar el debat historiogràfic entorn del treball assalariat, i ho va concretar amb diferents estudis sobre la Corona d'Aragó al món medieval amb la sessió «Treball assalariat a les viles medievals catalanes: un estat de la qüestió». Pere Ortí el va seguir, reflexionant sobre la mateixa qüestió a partir d'un estudi regional dut a terme a la Vall d'Aro entorn de la composició social dels diversos pobladors documentats al llarg dels segles XIII-XV amb la sessió «A la

XXVII Seminari d'Història Econòmica i Social

«Ingressos, riquesa i dinàmiques socials. Una perspectiva històrica»

Girona, 1 i 2 de juliol de 2016

recerca del fantasma d'un grup social: qui treballa a jornal a la Catalunya baixmedieval?». El marc historiogràfic esbossat des del medievalisme per Lluís To i les conclusions estretes d'una regió catalana que aportà Pere Ortí van servir per repensar algunes idees fonamentades sobre els processos de diferenciació social en època baixmedieval. Aquestes aportacions van servir de preludi per passar a les dificultats metodològiques i conceptuals que comporta l'estudi del treball assalariat en el món modern.

Per encetar aquest apartat, el seminari va comptar amb la presència de l'investigador del CNRS Gérard Béaur, que, en la seva sessió titulada «Gagner sa vie dans les campagnes (15e-18e siècles). Les salaires dans les reveus de la paysannerie», va donar claus per a l'estudi de les sèries salarials a principis de l'edat moderna, un període encara pobrament estudiat en aquest aspecte i que, a causa dels grans desajustos monetaris caracte-

Fotografia: Eduard Díaz Capallera

rstics del moment i degut a la naturalesa de les fonts, impossibiliten fortament a l'investigador de treure conclusions generals sobre el període aplicables a tota l'àrea d'Europa occidental. La sessió de Béaur, doncs, va cloure el matí de divendres posant l'accent sobre els perills i les complicacions que té aquesta línia d'investigació, especialment en el període modern.

A la tarda es va reprendre el debat amb les aportacions des d'un estudi de cas que exposà Gabriel Jover, professor de la UdG i membre del CRHR, amb la sessió «Salaris *eixuts* i amb *companatge*: la remuneració de la mà d'obra jornalera, Mallorca 1630-1720». En la seva intervenció, Jover advertia sobre els tipus de remuneració (combinant diner i pagament en espècies) existents, que en el cas de Mallorca també tenien a veure amb la naturalesa de les tasques desenvolupades. El va seguir l'exposició de Julie Marfany (Universitat de Durham) «Adapting to new markets: the income

and expenditure of a Catalan peasant family, 1686-1812» on plantejava la qüestió de l'ingrés pagès dins del marc de la revolució industrial a partir de l'estudi de les comptabilitats d'una casa pairal catalana.

Per finalitzar, la darrera sessió de la jornada, presentada pels investigadors de la UdG i també membres del CRHR Rosa Congost, Rosa Ros i Enric Saguer, va posar èmfasi en la qüestió de la mobilitat social i fins i tot dels canvis socials de caràcter estructural que es puguin donar en alguns contextos històrics, com a variables a tenir en compte a l'hora d'enfocar la problemàtica dels ingressos dels grups socials en el món rural. Ho van plantejar a partir de l'estudi del grup dels treballadors gironins amb la sessió titulada «Deixant la pobresa enrere. Salaris i ingressos dels treballadors a la Catalunya del segle XVIII».

Dissabte el seminari s'obrí amb una intervenció de l'investigador de la Paris School of Economics/EHESS Gilles Postel-Vinay, amb la sessió «Income and wealth: an issue at the individual level? At the family level? Or at the social level?». Reflexionava a partir dels salaris vinculats a la construcció, entorn dels nivells per valorar el concepte d'ingrés i la necessitat d'incloure-hi les comunitats familiars en tant que unitats d'anàlisi. Tot seguit, el debat es va situar fora de la geografia europea, amb les aportacions de Núria Sala, professora de la UdG: en la sessió titulada «El boom extractivo del caucho y los cambios económicos en las economías indígenas (1870-1929)» plantejava un cas particular com el de Máximo Rodríguez González, empresari asturià vinculat al cautxú, com a via d'aproximació als canvis soferts a la segona meitat del segle XIX en una societat que mostra grans dificultats metodològiques per a l'estudi socioeconòmic i en la qual cal introduir el component indígena.

Després d'una pausa, es van reprendre les sessions amb la presentació de Luisa Muñoz Abeledo, professora de la Universitat de Santiago, que va aportar dades i reflexions derivades d'un estudi comparat entre la ruralia i l'entorn urbà gallec d'època contemporània, a partir de la sessió anomenada «Salarios e ingresos familiares en la Galicia urbana y rural 1850-1924». Va plantejar les dades obtingudes a partir d'una gran tipologia documental, sobretot de la indústria del peix i les figures laborals femenines usades com a complement necessari per a l'economia familiar. Les dades van ser comparades mitjançant una fórmula que té en compte els elements de subsistència diària de cada un dels individus, de tal mane-

ra que es va arribar a conclusions interessants sobre la diferència de gènere en les remuneracions.

Finalment, Laurent Herment (CNRS) i Luca Andreoni (Universitat Politècnica de les Marques-Universitat de Bordeus) van reblar la jornada amb una aportació contemporània al debat sobre els ingressos al món rural des del cas francès. La seva comunicació, «French Agriculture, Employment and Wages in the First Half of the 20th Century», va posar l'atenció en les possibilitats d'extreure notícies sobre ingressos familiars incloent les dades sobre treball femení i infantil, a partir d'algunes de les grans macroenquestes confeccionades en el país veí durant la primera meitat del segle xx, malgrat els problemes que sempre es generen amb aquest tipus de font. Tot plegat, va motivar un interessant debat.

Com hem pogut veure, el seminari va servir per il·lustrar la problemàtica que apuntàvem a l'inici d'aquest text. Al llarg de les sessions es va discutir sobre la diversitat de salaris, i de sèries d'aquests, i de l'interès que tenen per a l'historiador. També van estar molt presents en el debat l'estructura i la naturalesa dels ingressos en les economies familiars i la seva incidència en els processos de diferenciació social.

Arnau Barquer Cerdà
i Eduard Diaz Capallera ■

Fotografia: Eduard Diaz Capallera

Entre els passats 20 i 22 d'octubre tingué lloc a Alguaire el IX Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans; aquesta edició, sota el títol de «Recs històrics; pagesia, història i patrimoni», amb tres sessions dedicades respectivament a les relacions socioeconòmiques relacionades amb el regadiu, el seu marc institucional i la gestió del patrimoni arqueològic, cultural i paisatgístic que se'n deriva.

La conferència inaugural, duta a terme pel professor Vicente Pinilla, presentà un estudi sobre l'empremta hídrica de l'agricultura. Introduí un debat que va més enllà de l'evident impacte econòmic positiu que han generat els sistemes d'irrigació impulsats des del segle XIX. El treball ha servit, per una banda, per il·lustrar com el regadiu ha permès produir en zones climàticament àrides o semiàrides amb uns nivells de productivitat destacables; però per contra, ha obert el debat sobre el creixement econòmic ecològicament sostenible. Amb la intervenció de Pinilla, s'ha pogut, per tant, lligar els aspectes econòmics, el paper de les institucions i organitzacions econòmiques i la gestió mediamiental, temes sobre els quals versaven les aportacions del congrés.

La primera de les sessions del congrés, dedicada a les relacions socials i econòmiques entorn de l'aigua, comptà amb tres ponències que tenien a veure amb períodes històrics ben diferents, per tal de donar una visió de continuïtat històrica entorn de l'evolució del regadiu. Cronològicament, cal començar citant les

aportacions de Marta Monjo, sobre la conflictivitat de la sèquia Major d'Aitona i Seròs, i els canvis durant el període de feudalització del territori. Salvador Calatayud, per la seva part, amb l'exemple del regadiu valencià del segle XIX, dibuixà el condicionament de les experiències i interessos socials sobre la llei d'aigües, i la interacció —i lluita— que es produí durant tot el segle entre els interessos de l'estat i els de les comunitats de regants i el poder local, que acabaren conservant cert marge d'autonomia. Joan Josep Mateu centrà la tercera de les ponències en la posada en funcionament del canal d'Aragó i Catalunya i l'impacte econòmic positiu que aquest tingué per al territori: permeté incrementar la productivitat i evità el despoblament, però també suposà uns grans costos econòmics, afavorí especialment els grans propietaris i, de retruc, incrementà l'associacionisme agrari.

Les set comunicacions presentades en aquesta primera sessió —relatades pel professor Joan Busqueta—, en la línia oberta pels ponents, posaren en valor el paper del regadiu com a xarxa vertebradora del territori, i com aquest afavoreix el sosteniment econòmic; per exemple, la comunicació presentada per Llorenç Ferrer, sobre el paper dels horts com a garants de la subsistència de la família pagesa; també, el creixement agrari preindustrial —i l'acumulació primitiva de capital—, com posà de manifest, entre altres, la comunicació presentada per Enric Vicedo. Un altre aspecte força present en aquest primer bloc fou el de la

IX Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans

«Recs històrics; pagesia, història i patrimoni»

Alguaire, 20, 21 i 22 d'octubre de 2016

Fotografia: Departament d'Història, UdL

conflictivitat social entorn dels drets d'ús de l'aigua, omnipresent, també, en la globalitat dels estudis presentats.

La segona de les sessions, amb el títol de «Marcs institucionals entorn dels recs històrics», s'obrí amb una ponència d'Helena Kirchner sobre la gestió dels sistemes hidràulics a les Illes Balears durant els anys previs i posteriors a la conquesta. Posà de manifest la feudalització d'un sistema ja existent i la prioritització dels usos industrials de l'aigua mitjançant l'explotació de molins en detriment de la irrigació. Tomàs Peris Albentosa, en la segona de les ponències, amb l'exemple de la sèquia de Montcada —exemple d'institució exitosa de gestió de l'aigua—, posà de manifest una dinàmica institucional que garantia l'eficiència hídrica mitjançant un control social participatiu que disminuïa el risc de conflictivitat; aquest tema ja havia estat apuntat en la comunicació presentada per Enric Vicedo durant la primera sessió.

De fet, el sistema de gestió dels recs fou el pal de paller de les set comunicacions presentades en aquest bloc i relatares per Antoni Passola: l'aspecte dels canvis —i, especialment, les continuïtats— institucionals després de la feudalització, amb Ferran Esquilache; l'enfortiment de l'estat en època moderna, tractat per David Bernabé; o les lluites d'interessos, amb l'expansió de plantacions d'arròs

a l'Empordà del segle XVIII i amb la proliferació de fàbriques de llum a la conca del Segre durant la segona meitat del segle XX, tractades per Pere Gifre i Ignasi Aldomà respectivament, donaren una visió molt interessant del continuat interès pels usos de l'aigua en perspectiva històrica i els marcs institucionals que se n'han derivat.

Finalment, en el tercer dels blocs, dedicat a la gestió del patrimoni del regadiu, hi hagueren cinc ponències, una comunicació i un treball de camp realitzat en relació amb la sèquia de Fontanet. Així, es presentaren projectes per posar en valor el patrimoni arqueològic i paisatgístic entorn dels usos de l'aigua. També, es criticaren les pèrdues patrimonials que s'han produït i s'estan produint encara en aquest àmbit. A més dels treballs sobre les sèquies de Pinyana i Fontanet, i dels Canals d'Urgell, s'evidencià la labor realitzada pel Centre d'Estudis Ignasi Iglésias per tal de donar a conèixer les restes arqueològiques i la importància històrica del Rec Comtal de Barcelona. També es reivindicà la necessitat d'apostar per la capacitat agrària per a la preservació del patrimoni paisatgístic dels regadius històrics del Tàrrida i el Xúquer, amb la ponència realitzada per Vicent Sales, així com la importància d'apostar pel patrimoni com a eina pedagògica que creï coneixement social, posada en valor amb la ponència de Jordi Bolòs i Imma Sánchez-Boira. Aquests són alguns exemples de les accions que es poden realitzar en aquest àmbit, en què encara queda molt camí per recórrer.

Gabriel Ramon Molins
Departament d'Història, UdL ■

Dissabte 22 d'octubre, treball de camp sobre la sèquia de Fontanet i la sèquia de Torres de Segre.
Fotografia: Departament d'Història, UdL.

Dels dies 21 al 23 d'Octubre del 2016 va tenir lloc a la capital del Bages el X Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. En aquesta ocasió va estar dedicat al tema *Recursos i territori: perspectiva històrica i nous equilibris*. El congrés es va iniciar amb la conferència de l'historiador Enric Tello, professor de la Universitat de Barcelona, sobre «Sinèrgies entre fluxos d'energia i materials i estat ecològic del territori», que va constituir un magnífic exemple de les possibilitats de col·laboració i de la necessitat de diàleg entre científics de diferents disciplines. Aquesta voluntat de diàleg, com reflecteix el mateix títol, es trobava a la base del congrés. En el mateix sentit, els organitzadors havien previst que en cadascun dels quatre àmbits en què es va dividir, hi hagués dues ponències: una provinent de l'àmbit humanísticocial, i l'altra de l'àmbit científicotècnic. Els quatre àmbits van ser, per aquest ordre, aquests: alimentació; poblament (assentaments); comunicacions; i energia. En l'elecció dels ponents i dels relators de les comunicacions, també es va tenir en compte que hi hagués representants de Catalunya, de les Illes Balears i del País Valencià. Pel que fa a les comunicacions, que van superar la trentena, la majoria anaven signades per investigadors del Principat. I també cal dir que els investigadors de l'àmbit humanísticocial van predominar sobre els investigadors de l'àmbit científic. El 21 d'octubre es van tractar els àmbits primer i segon, i el 22 d'octubre els àmbits tercer i quart.

En el primer àmbit, la primera ponent va ser Rosa Congost, historiadora de la UdG, que va parlar sobre «Els homes, la terra i els recursos alimentaris. Una perspectiva històrica». En la seva xerrada va plantejar, a partir de les recerques empíriques portades a terme en l'àmbit de la història agrària i la història de l'alimentació a Catalunya en els darrers anys, i a partir de l'exemple de la difusió de dos productes —les patates i la llet— la necessitat de revisar algunes idees i alguns tòpics, en especial aquells que atorgaven tot el protagonisme a les elits i havien fet que semblessin innecessàries algunes preguntes sobre com s'havien difós determinats productes. Per la seva banda, Josep M. Garcia Álvarez-Coque, professor de la Universitat Politècnica de València, va parlar de «Reptes de l'agricultura mediterrània. Lliçons apreses i models emergents». La ponència, que en alguns punts enllaçava amb la problemàtica plantejada poques hores abans per Tello, va insistir en la necessitat de construir nous paradigmes de resposta al canvi climàtic i a la globalització, respecte dels models agroindustrials alimentaris de les regions medi-

terrànies, a partir de l'exemple valencià. En aquest àmbit es van presentar vuit comunicacions, la relatoria dels quals va ser portada a terme per Pere Benito, historiador medievalista de la Universitat de Lleida. Les comunicacions van ser molt variades. I, si bé la majoria d'elles abordaven el tema de l'alimentació des de la perspectiva històrica, el relator va organitzar la seva exposició a partir de dos eixos conductors principals, cadascun dels quals havia estat tractat, d'una manera o altra, per quatre comunicacions: recursos i mercats.

El segon àmbit temàtic corresponia al tema del poblament (assentaments). L'historiador ponent va ser el medievalista Josep Torró, de la Universitat de València, que va parlar de «Les transformacions medievals del poblament i del paisatge agrari a les terres del golf de València». La ponència va oferir un estat de la qüestió de les recerques en equip realitzades en els darrers anys entorn d'aquest tema. Els seus resultats han posat de manifest la necessitat de revisar les pautes del procés de colonització i del seu impacte en la població i els ecosistemes agraris preexistents. Els nous pobladors no havien ocupat, com s'havia pensat, les poblacions abandonades, i la transformació del paisatge va ser molt ràpida, ja que es va produir en el curs de dues generacions. Com que la ponència d'Albert Cuchí, de la Universitat Politècnica de Catalunya, sobre «Habitabilitat i recursos del territori», no es va poder presentar, tot seguit va tenir lloc la relatoria de les deu comunicacions presentades en aquest àmbit. La geògrafa Maria Lluïsa Dubon, de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears, va remarcar la diversitat tractada en el conjunt de les comunicacions, si bé va poder dedicar la primera part de la seva sessió a comentar les sis comunicacions que havien tractat, d'una manera o l'altra, si bé des de diferents perspectives i per a diferents períodes, el tema dels recursos hidràulics. Les altres quatre comunicacions, que tractaven temes diversos, van poder donar joc al tema de la interacció entre les esferes pública i privada.

L'àmbit tercer, com hem dit, eren les comunicacions. En aquest cas, la ponència històrica va correspondre a Pere Pascual, catedràtic d'Història Econòmica de la Universitat de Barcelona, i va versar sobre «Ferrocarri i territori a Catalunya (1848-1935). L'impacte d'una gran infraestructura». El que sens dubte és el principal expert en el tema, del qual acaba de publicar una obra exhaustiva, va oferir una síntesi del paper que va representar la construcció del ferrocarril per al conjunt de l'economia catalana i, per tant, per als

**X Congrés de la
Coordinadora de Centres
d'Estudis de Parla Catalana**

**«Recursos i territori:
perspectiva històrica
i nous equilibris»**

**Manresa, 21-23 d'octubre
de 2016**

Fotografia: CCEPC

equilibris entre els recursos i el territori. Per altra banda, el matemàtic Jaume Barceló, de la Universitat Politècnica de Catalunya, va cobrir la perspectiva tecnològica amb la ponència «Futur de la mobilitat: sostenibilitat i accessibilitat». El ponent va plantejar la necessitat de canviar els enfocaments metodològics tradicionals d'anàlisi de la mobilitat, centrats sobretot en models estàtics, per enfocaments capaços de combinar la dinàmica de sistemes i la modelització. Es tracta d'una proposta que interpel·la l'historiador, ja que es basa en el coneixement no només d'allò que ha passat sinó de com ha passat. En aquest àmbit només s'havien presentat cinc comunicacions, totes elles sobre el passat. Si bé feien referència a èpoques i problemàtiques diverses, totes elles relacionades amb les comunicacions, van poder ser comentades una a una, amb força detall, per Joana Maria Petrus Bey, professora de Geografia de la Universitat de les Illes Balears.

L'àmbit quart, dedicat a l'energia, es va iniciar amb la ponència de l'enginyer agrònom Pep Sales i Prat, que va oferir la perspectiva històrica de l'àmbit amb la ponència «Una visió històrica de les transicions energètiques pel repte d'avui de descarbonitzar la societat». El conferenciant va situar en perspectiva històrica la singularitat de l'important repte que significa la transició d'uns recursos energètics fòssils a uns de renovables. A continuació, va prendre la paraula Eduard Furró, membre del col·lectiu per a un nou model energètic i social sostenible (CMES), amb la ponència «Un futur energètic 100% renovable a Catalunya». El ponent va presentar un seguit de reflexions sobre les característiques que hauria de tenir la transició energètica vers un model net i renovable, tot plantejant alguns problemes, com la irregularitat en la producció de les energies alternatives, i algunes solucions, com la reivindicació d'una nova estructura de repartiment de persones i activitats en el territori. La relatoria de les vuit comunicacions presentades en aquest àmbit va anar a càrrec de Marga Estorach (COPATE). La relatora va comentar, en primer lloc, les dues comunicacions que presentaven una perspectiva històrica de l'economia minera. En segon lloc, les dues comunicacions que presentaven visions històricopresents d'altre tipus. I, finalment, les quatre comunicacions que, des del present, intentaven projectar el futur de l'energia.

En tots els casos, la relatoria de les comunicacions va ser seguida d'animats debats que sovint van comptar amb la presentació d'alguns dels comunicants.

Durant el congrés, a més de la conferència inaugural, que ja hem referenciat, es van pronunciar dues conferències més. La primera d'aquestes conferències fora d'àmbit va ser pronunciada el primer dia per Carles Riba, professor de la UPC i membre de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, i portava aquest títol: «Eines per avaluar els recursos del territori»; el conferenciant va anar desgranant, de forma molt didàctica, els diferents conceptes que han de ser utilitzats i consensuats per tots els estudiosos i interessats en l'estudi de les relacions entre recursos i territori, i de les limitacions que la naturalesa imposa a aquestes relacions. El segon dia va tenir lloc la conferència de cloenda, que va anar a càrrec de Josep Alabern, de les Aigües de Manresa i membre del Centre d'Estudis del Bages, sobre «L'aigua: govern i gestió». El conferenciant, defensor de la gestió pública del servei d'aigua, va exposar diferents models de gestió i de control d'aquest proveïment, tot posant l'èmfasi sobre els avantatges i els inconvenients de les externalitzacions i de les col·laboracions públicoprivades.

Encara hi va haver temps per a les conclusions. En aquestes, a més de destacar l'interès de la col·laboració entre professionals de diferents disciplines socials i tècniques, es van enumerar alguns conceptes clau per avançar en la introducció de la complexitat en els plantejaments i en les accions de confluència entre la perspectiva històrica i els nous reptes de present i futur.

El diumenge al matí va tenir lloc la visita programada. En la seva primera part, els assistents van seguir una interessant ruta relacionada amb el proveïment de l'aigua a Manresa en les etapes següents: a) part final de la Sèquia, en la seva confluència amb el dipòsit/parc de l'Agulla. La Sèquia és una construcció medieval (de finals del segle XIV) que encara avui condueix l'aigua del Llobregat, des de Balsareny cap a Manresa i proveeix diverses localitats del pla de Bages; té uns 26 kilòmetres i només 10,6 metres de desnivell que poden ser passejats per la vora; b) el parc de l'Agulla ofereix lleure ciutadà a les vores d'un gran dipòsit d'aigua, convertit en un gran llac. El dipòsit és una obra dels anys setanta del segle XX i conté la reserva d'aigua per a una setmana, utilitzable en cas d'alguna incidència o avaria, que ahora executa una primera fase de potabilització; c) centre d'interpretació sobre l'aigua de Can Font. Es tracta d'un centre d'activitats educatives sobre l'aigua, amb laboratori, maquetes i recursos didàctics;

un espai d'exposicions permanents, i l'arxiu i centre de documentació especialitzat; d) la sortida va culminar amb la visita al Museu de la Tècnica de Manresa. Aquest museu, situat en el monumental edifici dels Dipòsits Vells, que emmagatzemaven l'aigua de la Sèquia, construïts entre 1861 i 1865, està dedicat, en part, al recurs hidràulic i, en part, a la indústria de la cinètica, en la qual Manresa va destacar.

Per tant, podem parlar d'un nou èxit del Congrés de la CCEPC, que culminarà, com en les passades edicions, de fet, amb la publicació de les seves actes, que els organitzadors preveuen per al proper any.

Rosa Congost i Mercè Renom ■

El 7 d'octubre de 2016 la sala d'actes de l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà es va omplir de gom a gom per a la presentació d'un llibre dedicat als pous de neu i de glaç. Segurament deu haver estat un dels actes de major concurrència en aquesta sala d'ençà de la seva inauguració fa quatre anys. L'explicació deu estar en una triple conjunció: la temàtica de la publicació, que a la Bisbal d'Empordà i el seu rodal té precedents d'activisme cultural i de difusió patrimonial de llarg recorregut; l'autor, el polifacètic i erudit Ernest Costa i Savoia (Bescanó, 1940), que, amb el seu caràcter afable, educat i respectuós, i la seva sensibilitat envers la cultura popular, sap fer bons amics arreu on va; i els presentadors de l'acte, vinculats a la ciutat, el mestre i pedagog David Pujol i Fabrellas, director de la revista *Alberes*, germana de la *Gavarres*, de gran difusió a la zona, i l'historiador Josep Matas i Balaguer, antic arxiver comarcal a la Bisbal i activista de primera hora en la reivindicació dels elements patrimonials que protagonitzen el llibre al massís de les Gavarres. En finalitzar la presentació, l'autor va obrir un torn de paraules amb els assistents, la qual cosa va permetre fer molt més interactiva i divulgativa una sessió que, més enllà de presentar una publicació, va esdevenir un acte de reivindicació d'aquests elements patrimonials.

Va ser precisament de la mà de Josep Matas que personalment vaig descobrir la singularitat d'aquest patrimoni ocult a l'interior de les Gavarres, en una sortida organitzada fa una vintena d'anys per conèixer diversos aprofitaments hidràulics al Daró, entre ells els pous del Molí d'en Ribes i de la Font d'en Salamó, convenientment presentats en aquest treball. Poc després, a Tossa es van divulgar els de s'Arrupit i del Mas d'en Ferro, que són els més propers al litoral dels quals es té coneixement, i que Costa també ha recollit en un capítol sota el títol de «Marinencs».

La col·lecció Quaderns de la Revista de Girona editada per la Diputació de Girona,

amb la col·laboració de l'Obra Social 'La Caixa', com a hereva de l'antiga Caixa Girona, té una dilatada trajectòria en la difusió del coneixement a les terres de Girona, mitjançant dues sèries, la de monografies locals i la de les guies temàtiques. Es tracta d'una col·lecció amb els paràmetres molt pautats, però amb un vessant eminentment divulgatiu, que la converteix en un element de referència per a tots els àmbits de coneixement. Aquesta guia d'Ernest Costa s'endinsa en uns elements patrimonials tan desconeguts com importants per a la història rural. Costa és excursionista, fotògraf, periodista, escriptor i, sobretot, un apassionat i meticolós estudiós de múltiples aspectes de la cultura popular dels Països Catalans, amb una capacitat innata per escoltar la gent i de les converses saber-ne destil·lar milers de paraules i modismes d'àmbit local o molt reduït arreu del domini lingüístic català. En aquest sentit, el llibre, malgrat cenyir-se a les terres de Girona, inclou interessants referències i contextualitzacions sobre la matèria que resulten útils per a diversos àmbits territorials, alhora que fa especial incidència en la toponímia dels llocs, i en els camins i corriols per arribar-hi (és un excursionista nat). Val a dir que s'ha il·lustrat amb magnífiques fotografies, la majoria de les quals del propi autor, que faciliten descobrir pous enmig de paisatges de gran bellesa natural i alguns detalls d'extraordinari interès.

La indústria de la fred és una activitat que fa mig segle va entrar en l'oblit, i de la qual l'autor ha recollit els darrers testimonis orals que ha pogut aconseguir. És per això que el llibre és una manera de contribuir a recuperar la memòria perduda. Va ser una indústria eminentment rural, que va viure una important embranzida a finals de la primera meitat del segle XVI. Les ciutats se n'abastiren amb finalitats sanitàries, higièniques i ocioses, especialment durant l'època moderna. En el llibre s'hi inclouen referències materials sobre aquestes construccions, la descripció de la contrada des d'un punt de vista mediambiental, i molt especialment el vincle

llibres ■

que tenien amb els usos i aprofitaments de l'aigua de l'entorn (recs, basses, rescloses, etc.). Explícitament, al final de l'apartat dedicat a la situació, se'ns diu que «al capdavall, les pàgines que segueixen són un recorregut per les geografies, les aigües i les vegetacions gironines de la fred». Si a priori hom podria intuir que es tractaria d'unes construccions majoritàriament concentrades a l'àrea pirinenca, el mapa que acompanya aquest epígraf permet adonar-se ràpidament d'una extraordinària dispersió geogràfica arreu del territori gironí.

El primer capítol, amb l'explicació del naixement de la indústria de la fred, ve a ser una mena d'introducció al lector en la matèria. Incideix en l'àmplia extensió d'aquests elements, com palesen diversos exemples de les comarques alacantines de l'interior. El segueixen dos apèndixs a manera de preàmbul: «Congestes i pous», que aporta una panoràmica de la seva existència i de les diverses denominacions arreu dels Països Catalans; i «Com és un pou», que possibilita conèixer una visió general a partir de l'anàlisi de les plantes i cobertes, els escorredors, les obertures, les escales i les dimensions.

El gruix dels capítols correspon a la descripció dels diversos pous de les comarques gironines. Per donar-hi títol, l'autor, hàbil en l'ús del llenguatge, opta per fugir del nom amb el qual són coneguts: prefereix esbremar el millor de les seves aptituds lingüístiques, per singularitzar cadascun d'ells a partir d'aquells trets identificatius o descriptius de l'entorn que millor el singularitzen. Són precisament aquests trets característics de cadascun d'ells el que dona peu a la segona part del text de cada capítol, a descriure d'altres aprofitaments hidràulics propers i/o vinculats, i a comparatives amb d'altres pous d'arreu. Tot això suposa aprofundir en la contextualització d'aquests elements.

En podríem destacar alguns, com els de Viladamat, Ventalló, Ullastret, Sant Hilari Sacalm, o Osor. El de Buscastell, de Maçanet de la Selva, sota el títol de «*Magnífics*», fa anys que és conegut a la contrada selvatana per l'encomiable acció restauradora del Taller d'Història de Maçanet, que fa uns anys el va rescatar de l'oblit i n'ha sabut aprofitar el seu potencial cultural més enllà de determinats guiatges, amb l'organització de concerts estivals al seu interior. Es tracta d'una iniciativa que el mateix Joan Domènech, director de la col·lecció, va recordar en les paraules de presentació del llibre. Hi destaquen també les interessants referències documentals compilades per als pous del Pla de l'Estany, al capítol 24.

Els altres apèndixs del llibre són: «Grutes i altres manyes», en què entre d'altres fa esment a la gruta-nevera de can Ganga de Tossa (vaig tenir el gust d'acompanyar-lo a visitar n'Angeleta Tranis, que l'havia vist operativa). A «Documents explícits» transcriu fragments de documents del segle XVIII relatius al pou del Molí d'en Ribes de Sant Sadurní de l'Heura, als contraforts de les Gavarres, fedataris de gran interès per a la història d'aquests elements, més enllà dels testimonis orals i materials que han pogut arribar fins als nostres dies. I a «Conservar, restaurar», a més de reivindicar el seu valor patrimonial, fa un valent crit d'alerta respecte a determinades intervencions que sota l'empara d'una pretesa restauració desvirtuen l'element original desnaturalitzant-lo. En aquest sentit, Costa diu: «Si fins fa poc els pous catalans pertanyien a una arqueologia industrial que vivia en l'oblit, ara es troben seriosament amenaçats per la incompetència, la incultura, el mal gust i la corrupció». Explica casos d'actuacions curoses i respectuoses a les Gavarres, però també en cita d'altres que prefereix no identificar perquè fan esgarrifar. No puc estar-hi més d'acord, i ho faig extensiu a molts altres elements patrimonials de casa nostra, en els quals es fa un malbaratament de recursos públics i algunes actuacions forassenyades.

A «Transport i comerç» es posa atenció en el vincle d'aquesta indústria amb el món urbà, i s'atura a fer-nos veure el nomenclàtor d'alguns carrers (iniciativa amb què més d'un s'adonà que forma part del seu entorn i no havia encertat mai a pensar-hi). I, finalment, «Temes, altres pous i literats» permet agrupar temàticament els pous exposats, fer esment d'altres que no han tingut cabuda al llibre, i una petita pinzellada de les escasses referències literàries que aquest tipus de patrimoni ha despertat.

La modèstia i erudició de l'autor queden reflectides en les últimes paraules d'aquest darrer apèndix, que clou l'opuscle. Després d'agrair la col·laboració dels informants, expressa el desig que el llibre serveixi per desvetllar una millor consciència patrimonial respecte a aquests elements i obri la porta a noves identifications, que permetin ampliar i completar l'inventari aquí esbossat. Acaba amb un «d'ara endavant, el llibre és vostre» que reporta el pròdig tarannà de qui ho diu. Nosaltres, des d'aquí, li mostrem el nostre agraïment.

David Moré Aguirre ■

Cent cinquanta pàgines són molt poques per incloure-hi tots els elements dignes d'esment de la biografia de Salvador Albert i Pey (Palamós, 1868–Cerdanyola del Vallès, 1944), i més si es té en compte que, fins a l'aparició d'aquest llibre, no existia cap biografia dedicada a un dels principals referents del republicanisme català durant el primer terç del segle xx. L'autor és honest i ho reconeix al final del llibre: les obligacions contractuals (el projecte fou guanyador de la Beca d'Estudi *President Irla* en l'edició de 2015) obligaven a redactar un text molt general i a deixar per a altres ocasions l'aprofundiment de bona part dels aspectes de la vida del biografat. Com s'indica al llarg del treball, Albert era un nen durant la Primera República espanyola i ja tenia una edat avançada durant la Segona, o sigui que no fou particip actiu dels dos moments històrics en què els republicans han ostentat el poder a Espanya. Per aquest motiu, no forma part de l'imaginari històric d'aquells dos períodes i no ha estat objecte dels estudis que una figura de la seva talla hauria merescut. El llibre de Jordi Bohigas, en part, cobreix aquest buit historiogràfic.

El districte de la Bisbal, a l'actual comarca del Baix Empordà (el «país dels taps» indicat al títol) fou el marc geogràfic on Salvador Albert va adquirir rellevança intel·lectual des de la darrera dècada de 1890, en el marc de les negociacions per a la signatura d'uns nous aranzels d'exportació amb Alemanya. Entre 1892 i 1910 Albert va participar en multitud d'iniciatives (publicacions, participació en conferències i debats, etc.) de defensa dels interessos del sector. Aquesta frenètica activitat li va comportar un reconeixement a les poblacions sureres baixempordaneses (sobretot a Sant Feliu de Guíxols). Això el duria a ser nomenat candidat dels republicans a les eleccions a les Corts espanyoles de maig de 1910. La campanya electoral d'aquelles eleccions al districte de la Bisbal esdevindria èpica, perquè la Lliga Regionalista hi va presentar ni més ni menys que Francesc Cambó. Bohigas dedica especial atenció a aquesta campanya, perquè la derrota de Cambó fou llargament recordada i convertí Albert en candidat i diputat «perpetu» del districte fins al cop d'Estat de Primo de Rivera de 1923. La campanya electoral de 1910 i les posteriors, així com l'actuació d'Albert com a diputat, són la part més desenvolupada del llibre, però Bohigas no oblidava l'habilitat literària del biografat; i aquesta vessant també fou un element que li donà la notorietat necessària per a presentar-se a les mítiques eleccions de 1910.

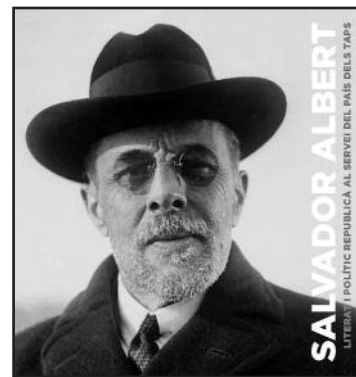
L'any 1931 Salvador Albert fou nomenat ambaixador de la República espanyola a Bèlgica, càrrec que exercí fins al 1934. Les pàgines dedicades a la seva actuació a

Brusel·les són un altre apartat molt digne d'elogi: Bohigas, a partir dels informes redactats per Albert en la seva condició d'ambaixador (conservats a l'*Archivo General de la Administración*, d'Alcalá de Henares), ens posa en antecedents de com es vivien els convulsos anys trenta a Bèlgica.

La retirada d'Albert de la política el 1934 i el fet que no fos protagonista de primera línia durant aquell període, ni durant la Guerra Civil, no l'eximí de les represàlies del franquisme després de 1939. El darrer capítol del llibre és, potser, la part més innovadora i impactant. Esfereix la manera com els vencedors es van acamissar particularment amb Albert, un Consell de Guerra condemnava a 30 anys de presó un home de més de setanta anys (fins a l'extrem que no pogué fer-se càrrec de la seva esposa malalta, que morí d'un accident domèstic el 1940, mentre Albert era a presó), i un altre «judici» l'inhabilitava per a l'exercici de qualsevol càrrec. Moria menys d'un any després de ser posat en llibertat provisional. En aquest capítol tenim un nou exemple d'allò que realment era el franquisme: un règim amb voluntat de practicar la neteja ètnica, de castigar tota persona que simbolitzés les idees de llibertat i democràcia. Un càstig que aniria més enllà de la seva mort: el 1950 l'Ajuntament de Ventalló (població d'on era originària la seva esposa, i on ell havia instal·lat la seva residència quan es va retirar de la política), simulant un expedient de constrenyiment, confiscava el que havia estat el seu darrer domicili.

En definitiva, és una gran notícia que un dels principals referents del republicanisme català ja tingui una primera biografia. Esperem que això s'incrementi en estudis posteriors. Convido l'autor a aprofundir encara més en la figura de Salvador Albert com a particip de la defensa dels interessos surers durant la darrera dècada del segle xix i la primera del xx; fent un simple rastreig per la premsa de l'època hom el troba participant en multitud d'activitats relacionades amb el sector. De fet, aquesta participació fou clau per a ser escollit diputat pel districte de la Bisbal ininterrompudament fins al cop d'Estat de 1923. També, hom té la impressió que la seva condició de mestre i la seva activitat literària serien mereixedores d'un estudi més profund. De totes maneres, reiterem que cal agrair a l'autor que ens hagi facilitat un primer treball sobre una de les figures polítiques més importants del primer terç del segle xx. Un darrer apunt positiu el mereix la rica col·lecció d'imatges (tant de fotografies com de reproduccions de publicacions) que hom troba al llarg del llibre, una mostra més que la divulgació no és incompatible amb l'erudició.

Joaquim Alvarado i Costa ■

BOHIGAS i MAYNEGRE, Jordi

*Salvador Albert.
Literat i polític
republicà al
servei del país
dels taps*

Barcelona: Fundació Josep Irla, 2016. 150 pàgs.

COMAS LERIA, Ariadna

Els aprenents i l'ofici de teixidor a Castelló d'Empúries (1341-1356)

Treball Final (TFM) del Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.

Director: Pere Ortí

Data de lectura: Setembre de
2015

Aquesta recerca és el resultat del treball de final de màster, que pretenc ampliar convertint-lo en una tesi doctoral. «Els aprenents i l'ofici de teixidor a Castelló d'Empúries (1341-1356)» busca endinsar-nos en el món del treball dels teixidors medievals a la vila de Castelló d'Empúries, gran centre tèxtil, a través dels contractes d'aprenentatge. L'objectiu és demostrar la importància d'aquest sector mitjançant l'anàlisi del col·lectiu dels aprenents, dels quals he analitzat l'origen geogràfic i familiar i les clàusules econòmiques (manutenció i retribució).

Disposem d'una font magnífica, íntegrament dedicada als contractes d'aprenentatge de teixidor. El registre en qüestió (volum Ca2062) es troba al fons notarial de Castelló d'Empúries, conservat a l'Arxiu Històric de Girona, i conté fins a 240 contractes per a un període relativament breu, cosa que ens fa pensar que la formalització davant del notari era quelcom habitual.

S'hi han documentat un gran nombre de mestres teixidors, homes i dones, alguns dels quals semblen tenir un gran obrador, ja que poden arribar a acollir fins a set aprenents al mateix temps, com el cas del mestre teixidor Guillem Curçana.

Amb aquesta recerca s'ha observat que els aprenents procedien en gran part de la mateixa vila de Castelló (el 55% dels casos estudiats), i la resta eren oriünds de poblacions rurals properes. D'aquestes dades deduïm que el sector tèxtil era un

sector important en la societat castellonina. Tanmateix, els aprenents que venien de fora no necessàriament perdien el contacte amb la població d'origen, ja que es podia establir una clàusula que els permetés tornar a casa per fer la sega.

Els aprenents havien de residir amb el mestre durant l'aprenentatge, tal com demostra l'aparició de clàusules relatives a la fugida dels aprenents o al fet de servir el mestre de dia i de nit. Pel que fa a la manutenció (aliment i indumentària), hem observat el punt d'inflexió que suposa la pesta negra, ja que abans eren majoritàriament els pares o els mateixos aprenents els qui aportaven la manutenció, però després és només el mestre qui realitza aquestes aportacions. En molts contractes s'ha constatat també una retribució en diners per part del mestre cap a l'aprenent o la seva família. Ara bé, es tracta de quantitats modestes que servien, amb prou feines, per pagar la manutenció de l'aprenent.

D'altra banda, la divisió tradicional entre mestres, oficials i aprenents queda molt matisada a Castelló, ja que trobem aprenents que repeteixen contracte en més d'una ocasió. Això ens permet suposar la possible existència d'una categoria intermèdia d'assalariats i ens fa pensar en l'existència d'una categoria d'*aprenent/assalariat* semblant a la que es pot trobar en altres ciutats de la Mediterrània occidental.

PALAREA MARIMON, Aina

Els nivells de vida a la Catalunya baixmedieval a través dels inventaris post mortem: el cas d'Amer (1380-1410)

Treball Final (TFM) del Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.

Director: Pere Ortí

Data de lectura: Setembre de
2015

Durant la segona meitat del segle xx, els historiadors van començar a interessar-se per l'estudi dels nivells de vida de les societats preindustrials des d'una nova perspectiva que fins aleshores no s'havia abordat: la de la demanda. A través de l'estudi sistemàtic dels inventaris *post mortem*, s'han estudiat les condicions de vida, els nivells de vida i les pautes de consum de les societats preindustrials. Des d'aleshores, l'interès per aquesta temàtica no ha deixat de créixer. Gràcies a les nombroses publicacions de llibres i articles acadèmics sobre aquest tema, s'ha posat de manifest que, en general, des del 1500 fins al 1800 les condicions de vida materials van millorar, si bé cada regió europea va tenir les seves pròpies especificitats i uns ritmes de creixement diferents.

Malgrat els avenços que s'han realitzat fins ara en aquesta temàtica, encara queden moltes línies de recerca obertes per investigar. Entre aquestes, cal destacar la necessitat d'estudiar períodes anteriors al segle xvi, per als quals encara no existeix gaire

bibliografia sobre aquesta temàtica. Això és degut al fet que, en els darrers anys, els medievalistes han posat de manifest la importància del període immediatament posterior a la Pesta Negra com un moment clau per a la millora dels nivells de vida i l'expansió de nous béns de consum. Després del col·lapse demogràfic de mitjan segle xiv, el poder adquisitiu de les classes socials més humils va augmentar gràcies a la concentració de terres per càpita i a l'increment dels salaris reals (resultat de la baixa oferta de mà d'obra assalariada, d'una major participació en el mercat laboral i d'uns preus dels cereals baixos i reduïts). Els nous ingressos domèstics van deixar un marge més ampli per a la compra de menjar i productes manufacturats, fet que va acabar millorant les condicions de vida material de la població baixmedieval. Els artesans i mercaders van poder satisfer les noves exigències de la societat gràcies a la difusió tecnològica, a una major especialització ocupacional i a una major comercialització dels béns de consum.

Aquest discurs s'ha basat principalment en les troballes arqueològiques o, quan s'han realitzat amb una base documental, aquests estudis s'han limitat a analitzar l'oferta i la producció i la comercialització dels productes tèxtils, artístics i sumptuosos. A causa de l'escassetat de fonts documentals conservades en els arxius europeus en relació amb aquest període, encara manquen estudis sobre els nivells de vida i les pautes de consum del conjunt de la població baixmedieval.

El Treball de Final de Màster «Els nivells de vida a la Catalunya baixmedieval a través dels inventaris *post mortem*: el cas d'Amer (1380-1410)» ha permès demostrar empíricament que existeix una elevada quantitat d'inventaris *post mortem* en els arxius catalans, quantitat que fa factible la realització d'un treball d'investigació de dimensions similars als realitzats per a períodes posteriors. I això és gràcies a la bona conservació dels fons notariaus catalans i a les pràctiques legals del notariat català, que obligaven a realitzar inventaris *post mortem* en dos casos: en primer lloc, la vídua havia de realitzar l'inventari dels béns del seu difunt marit en el termini d'un mes si volia conservar els béns que li corresponien com a dot nupcial, així com per poder gaudir de l'any de plor, és a dir, del dret de ser alimentada i vestida amb els béns del seu difunt marit durant el primer any després de la mort d'aquest. I, en segon lloc, els tutors o curadors d'un menor d'edat —menys de 25 anys— havien de redactar l'inventari dels béns dels progenitors amb la finalitat de garantir la integritat de l'herència durant el període tutelar.¹

El treball d'investigació s'ha centrat en l'estudi del fons notarial d'una única vila, Amer, situada a 25 quilòmetres a l'oest de la ciutat de Girona. Aquesta localitat ha resultat idònia per a un primer projecte d'estudi sobre els nivells de vida, perquè és una població relativament petita que compta amb un fons notarial molt ben conservat i proporciona representants de tots els grups socioeconòmics, ja que hi trobem pagesos, que habitaven en els masos de les parròquies de l'entorn rural de la vila, membres de diversos estaments de la jerarquia eclesiàstica, diversos menestrals i alguns mercaders (drapers). Hi ha estat incloses les transcripcions dels més de dos-cents inventaris, estimacions de béns i encants identificats en els quaranta manuals que conformen el fons notarial d'Amer entre els anys 1380 i 1410. Tot plegat, en conjunt, constitueix un corpus documental excepcional, tant per l'elevat nombre de documents conservats que evidencien la riquesa d'aquest fons notarial, com per la varietat socioprofessional que trobem entre els diversos propietaris dels

béns en els inventaris, estimacions de béns i encants presents en la trentena d'anys estudiats.

A més de la transcripció d'aquest excepcional nombre de documents, el treball inclou les definicions de més de cinc-cents objectes escrits en llengua catalana i llatina llistats en els inventaris, els quals s'han identificat a través de l'ús de diccionaris específics com el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'A.M. Alcover i F. de B. Moll i el *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis* de Charles du Fresne, senyor du Cange. Les definicions d'aquests s'han creuat amb els resultats d'altres treballs sobre la cultura material de la Catalunya baixmedieval i amb les descripcions que figuren en els mateixos inventaris quan aquests eren suficientment descriptius. Els resultats s'han integrat en un annex etimològic al final del treball.

Finalment, el treball ha analitzat les propostes metodològiques realitzades en els darrers anys per historiadors modernistes per tal de trobar la millor manera d'analitzar els nivells de vida i les pautes de consum a la Catalunya baixmedieval. A partir d'aquestes, s'ha creat una metodologia pròpia que creua dues variables diferents: d'una banda, les variables creadores de diferenciació social com són el sexe i la professió del propietari o propietària, el lloc de residència i l'extensió de terra posseïda; i, d'altra, la possessió dels béns durables o semidurables, els quals s'han dividit en nou tipologies (els objectes de cuina i la vaixel·la, el mobiliari, la il·luminació, la roba de la llar, la indumentària, les joies i altres objectes fets de metalls preciosos, les armes, els objectes culturals, artístics i de devoció, i el crèdit). En dues categories a part, s'han estudiat el nombre de béns immobles i les seves característiques, així com les eines productives, per tal de determinar qualitativament la tipologia d'ingressos i la capacitat d'inversió tecnològica de cada unitat domèstica. Per últim, s'ha posat en pràctica la metodologia creada aplicant-la a l'estudi dels nivells de vida i les pautes de consum dels habitants d'Amer.

Les línies de recerca apuntades en aquest treball d'investigació, realitzat durant el Màster en Recerca en Humanitats de la Universitat de Girona, es continuaran desenvolupant en la tesi titulada *Standards of Living and Consumption: patterns in the Late Medieval Catalonia (1348-1462)* i que es realitzarà en el prestigiós Institut Universitari Europeu de Florència.

¹ *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. I (2), Madrid, Real Academia de la Historia, 1906, pàgs. 375-376 i 394.

MAS FERRER, Josep

Canvis i continuitats a l'àrea de Santa Coloma de Farners. Una aproximació a partir dels capítols matrimonials. 1750-1805

Treball Final (TFM) del Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.

Directora: Rosa Congost

Data de lectura: Setembre de
2015

Entre el gener de 1750 i el desembre de 1755 un total de 192 parelles acudiren a la notaria de Santa Coloma de Farners per tal de redactar capítols matrimonials. Mig segle després, entre els anys 1800 i 1805 foren 123 les que realitzaren aquesta mateixa operació. Quina informació sobre les dinàmiques socioeconòmiques de la societat de la Selva interior en la segona meitat del segle XVIII podem obtenir a través de l'anàlisi d'aquests documents?

Aquest treball de Final de Màster pretenia donar resposta a aquesta pregunta. I, de l'anàlisi d'aquests 315 contractes matrimonials, n'obtinguérem, efectivament, alguna resposta, si bé també anàrem obrint alguns interrogants més. D'entrada, i abans de l'anàlisi individualitzat de cada capítol, ja en destacava un fet: en un teòric context de creixement demogràfic com seria la segona meitat del segle XVIII s'havia reduït nominalment el nombre de capítols matrimonials, la qual cosa significa que la reducció en termes relatius seria encara més significativa.

Una bona manera d'aproximar-nos a saber qui redactava capítols i, per tant, de poder plantejar-nos qui podia haver deixat de redactar-los és a través de l'anàlisi de l'ofici dels protagonistes masculins. És a dir: nuvi, pare del nuvi i pare de la núvia, ja que, de les dones, no ens en deien mai l'ofici. Els resultats ens mostraren un augment del nombre d'artesans i de treballadors de la terra i una reducció del nombre de pagesos de mas. Aquests resultats sí que encaixarien en un context d'augment de població, en què augmenten les persones, però no així el nombre de masos.

Una altra dada per tenir en compte dels capítols són les aportacions dotals en

moneda; és a dir, la quantitat de diners que habitualment el pare de la núvia entregava a la família del nuvi per tal de concertar el matrimoni. Detectarem un petit augment nominal dels dots al llarg de la segona meitat de segle, però que, una vegada deflactat pel preu del blat (que pràcticament es duplicà entre 1750 i 1800), ens mostrava una devaluació molt important dels dots. De fet, augmentaven molt els dots més pobres, també ho feien els més rics i, tant uns com altres, a costa dels dots intermedis (aquells que correspondrien a allò que podríem considerar les classes mitges).

Per tant, de l'anàlisi dels dots, obteníem el retrat d'una societat que havia avançat al llarg de la segona meitat del segle XVIII cap a una creixent diferenciació social. Per últim, també és bo de destacar que, a aquests dots més baixos del sexenni 1800-1805, calia afegir-hi que eren en moltes ocasions complementats amb diners adquirits per la núvia treballant fora de la llar familiar (anomenats «soldades»). Tant és així que el 70% dels capítols amb dots inferiors a les 100 lliures eren en part, o fins i tot en la seva totalitat, aportats a través de les soldades de la núvia, mentre que els dots pobres del període 1750-1755 en què hi havia soldades no arribaven al 20%.

Tot plegat, ens dibuixava una societat en la qual una petita minoria era més rica i una gran majoria veia dràsticament reduïda la seva capacitat econòmica. Aquest fet es veuria encara més accentuat si pressuposem que una incipient erosió de la pràctica d'escripturar capítols matrimonials hauria afectat primer les famílies més pobres, de tal manera que en els capítols de 1800-1805 (ja de per si més pobres) hi tindríem un retrat més *elitista* de la societat.

GIBERT CORTIJO, Marc

La masoveria a Llagostera (1910-1975)

Treball Final (TFM) de Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.

Director: Enric Saguer

Data de lectura: setembre de
2016

La masoveria, entesa com un contracte temporal en què un propietari cedeix el seu mas a un masover a canvi d'unes rendes cobrades en moneda o parts de fruit, va experimentar durant el segle XX una gran i important transformació: va passar de ser un sistema contractual majoritari en els masos de principis de segle, a ser un sistema gairebé residual i inexistent a finals d'aquest mateix segle. La masoveria del segle XX ha hagut d'encarar reptes de diferent índole amb major o menor dissort. En aquests moments, tot i l'abundant bibliografia que hom pot consultar sobre la masoveria, encara és escàs el coneixement que es té sobre el que va passar amb els masovers i les masoveries des de la crisi agrària de finals del segle XIX fins a l'aplicació de la Política Agrària Comuna de la Unió Europea a la dècada dels anys 80.

La crisi agrària finisecular viscuda a les darreries del segle XIX, degut a la davallada dels preus, va iniciar una llarga etapa de caiguda de les rendes agràries que percebien les classes propietàries. Aquesta davallada dels preus va afectar de manera especial i determinant els hisendats rendistes que gestionaven els seus patrimonis mitjançant els contractes de masoveria. La crisi agrària de finals del segle XIX va recompondre i redefinir l'ordre econòmic i social que existia en el món dels masos; i, en certa manera, va suposar la crisi del sistema del mas, tal i com es coneixia. En molts casos la crisi del sistema del mas es va traduir en la descomposició de molts patrimonis, l'avenç de la propietat pagesa mitjançant la compravenda i l'avenç de l'explotació directa en detriment de l'explotació indirecta.

Entre els propietaris dels masos de principis del segle xx hi havia una gran preocupació per poder seguir mantenint unes rendes de manera constant i l'estatus social preeminent de què gaudien des de segles anteriors. Alguns membres d'aquestes classes propietàries esgrimiren que els problemes principals als quals s'havia de fer front per encarar els nous reptes que exigia la nova conjuntura econòmica i social eren els següents: el propietari rendista solia despreocupar-se del funcionament de l'explotació agrària, les rendes que cobraven els propietaris normalment exigides en cereals limitaven altres cultius més especialitzats, les rendes cobrades a parts de fruit no incentivaven els masovers a fer inversions tècniques i, finalment, els contractes de masoveria, en el nou reordenament jurídic iniciat a principis del segle xx, no sempre defensaven els interessos dels propietaris. Un dels reptes més importants als quals ha hagut de fer front tant l'explotació directa com la indirecta durant el segle xx ha estat el de transformar i reorientar els sistemes de cultiu existents cap a sistemes d'explotació més rendibles i productius.

A partir de 1950 el sistema del mas, entès com una unitat d'explotació familiar, inicia la seva gradual i definitiva desaparició. Els propietaris que gestionaven els seus patrimonis mitjançant el contracte de masoveria inicien un evident desinterès pel control de la producció. Molts propietaris passaran a arrendar les seves propietats amb un arrendament monetari, de tal manera que tota la gestió del mas és deixada en mans dels masovers. Per a força masovers això suposarà un cert refredament de les relacions socials de caire paternalista que tenien amb els amos del mas i la possibilitat de gestionar el mas de manera més autònoma. Tot i així, a partir dels anys 60, la creixent tecnificació del camp i les noves oportunitats de feina aparegudes en altres sectors econòmics en constant creixement suposarà el des poblament de molts masos i l'èxode rural de bona part dels actius del camp català.

L'elecció del municipi de Llagostera per conèixer l'evolució de la masoveria durant el segle xx s'ha degut a diferents circumstàncies: Llagostera és un dels municipis amb més extensió de la província de Girona (76 km²), té zones de plana i zones de muntanya clarament diferenciades, masos de reduïdes dimensions i grans pairalies amb centenars de vessanes. I, finalment, Llagostera ens permet analitzar els efectes que va tenir el procés de desenvolupament i desaparició de la indústria suro-tapera en els masos i la població que hi residia.

Per afrontar aquest estudi, com a font principal s'han utilitzat els diferents padrons d'habitants d'aquest municipi compresos entre 1910 i 1975. L'anàlisi sistemàtica d'aquesta font ens ha permès reconstruir la població que havia viscut en cadascun dels masos de Llagostera i discernir entre els que hi havien viscut com a propietaris i els que ho havien fet com a masovers. Com és obvi, l'encreuament de les dades referents als diferents règims de tinença amb les dades aportades pels diferents padrons —com per exemple: any de naixement, lloc de naixement, número de fills, any d'arribada al municipi, noms i cognoms dels masovers— ens aporta informació força rellevant per al nostre estudi.

Amb aquest treball, encara de caràcter molt preliminar, s'ha pogut detectar una important mobilitat geogràfica dels masovers sobretot durant la primera meitat del segle xx, l'abandó de més del 20% dels masos pels volts de 1970, el progressiu augment dels masos menats per propietaris en detriment dels menats per masovers a mesura que avança el segle i, finalment, els masos més petits en extensió estan bàsicament menats en règim de tinença directa i els masos més grans en règim indirecte. En futures investigacions aquesta reconstrucció de la població resident en els masos ens permetrà conèixer aspectes tan rellevants com: estructures i genealogies familiars tant de masoveres com de propietàries, mobilitat social i geogràfica, nivells d'alfabetització i escolarització, evolució dels diferents règims de tinença, etc. A més, tot això ho podrem dur a diferents nivells de comparació: home/dona, masover/propietari, masover/jornaler, entre diferents períodes de temps i, el que és més important, entre diferents municipis.

Seminaris d'història rural curs 2016-2017

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

14 d'octubre de 2016

Elvis Mallorquí (CRHR, Universitat de Girona). *Una nova perspectiva per a la història rural: la xarxa de camins històrics de la plana de la Selva.*

18 de novembre de 2016

Enric Vicedo (Universitat de Lleida). *Pagesia, accés a la terra i marc institucional (1840-1925). Els latifundis eclesiàstics i la reforma agrària liberal a les terres de Lleida.*

16 de desembre de 2016

Claudia Contente (GRIMSE, Universitat Pompeu Fabra). *¿Inestabilidad o prosperidad?: Enviudar en la campaña de Buenos Aires de principios del siglo XIX.*

17 de febrer de 2017

Lidia Torra (Universitat de Barcelona). *Els capítols matrimonials com a font per a l'anàlisi de les migracions, el mercat de treball i la mobilitat*

social. El cas de Barcelona (segona meitat del s. XVIII).

17 de març de 2017

Josep Colomé (Universitat de Barcelona). *Comunitat i conflicte en el món rabassaire, 1880-1910.*

21 d'abril de 2017

Arnau Barquer (CRHR, Universitat de Girona). *La immigració occitana i la seva contribució als grups socioprofessionals gironins, s. XVI i XVII.*

19 de maig de 2017

Ruth de Llobet (GRIMSE, Universitat Pompeu Fabra). *La Constitució de 1812 al camp filipí, 1813-1815.*

Aquest cicle dona dret a 0,5 crèdits de reconeixement acadèmic per als estudis de grau de la

Facultat de Lletres i forma part de la programació de la matèria Canvis i Continuitats en el món rural, del Màster en Recerca en Humanitats.

Totes les sessions s'inicien a les 16 h a la sala de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (Facultat de Lletres, Plaça Ferrater Mora, 1. 17071 Girona. Tel. 972 41 89 45).

Les sessions són gratuïtes i no cal inscripció prèvia.

Amb el suport del MINECO: projecte de recerca HAR2014-54891-P/HIST i del Departament d'Història i Història de l'Art

Foto portada: detall del fris de ceràmica de Xavier Nogués del Cellar de Pinell de Brai.

CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

Seminari "Rabassa morta i rabassaires (Segles XVIII-XX)". Barcelona, 26 i 27 de gener de 2017. Lloc: Aula 12, Facultat d'Economia i Empresa, Universitat de Barcelona. Organització: Josep Colomé i Francesc Valls-Junyent, Departament d'Història Econòmica, Institucions, Política i Economia Mundial, Universitat de Barcelona. Participants: Belén Moreno, Rosa Congost, Brenda Nogué, Enric Saguer, Antonio López Estudillo, Llorenç Ferrer, Josep Colomé, Jordi Planas, Juan Carmona, James Simpson i Raimon Soler.

Jornada científica "L'obra pública i els seus professionals (s. XVIII-XX). Biografies, projectes, impacte modernitzador". Tossa, 7, 8 i 9 de juliol de 2017. Organització: Centre d'Estudis Tossencs i l'Institut Ramon Muntaner. Es poden presentar comunicacions en qualsevol dels 4 àmbits següents: Xarxes viàries i de comunicacions; Obres hidràuliques; Infraestructures marítimes; L'obra pública com a patrimoni i recurs cultural. Més informació: arxutossa@gmail.com; www.tossademar.com/centredestudistossencs

Propera sortida de l'AHR Santa Pau (Garrotxa)

A càrrec d'Albert Reixach.

Data: maig de 2017.

Visita a la vila de Santa Pau, al mas Pratdevall dels Arcs i al Molí nou.

mestall

Redacció:

Rosa Congost, Lídia Donat, Rosa Lluç, David Moré i Marisa Roig

Assessor lingüístic: Daniel Ferrer

Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podem enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999

13è Seminari d'història medieval

Curs 2016-2017

21 d'octubre de 2016

Alejandro MARTÍNEZ GIRALT (Universitat de Girona), *Per què estudiar la noblesa medieval al segle XXI? L'exemple dels vescomtes de Cabrera*

11 de novembre de 2016

Josep TORRÓ ABAD (Universitat de València), *Moros de la terra. Els camperols musulmans del regne de València (s. XIII-XVI)*

16 de desembre de 2016

Íñigo MUGUETA MORENO (Universidad Pública de Navarra), *Comprando la Historia en Steam: las representaciones sociales del medioevo en los videojuegos y su utilidad didáctica*

20 de gener de 2017

David CARVAJAL DE LA VEGA (Universidad de Valladolid), *Crédito e instituciones en Castilla a fines de la Edad Media*

17 de febrer de 2017

Amanda RICHARDSON (University of Chichester), *Medieval Deer Parks and English National Identity*

10 de març de 2017

Jordi BOLÒS MASCLANS (Universitat de Lleida), *El paisatge és una font que pot ajudar a conèixer la història d'un país?*

21 d'abril de 2017

Maria Giuseppina MUZZARELLI (Università di Bologna), *Il velo in Occidente: tradizione, produzione, interpretazione di una prescrizione da parte delle donne alla fine del Medioevo*

12 de maig de 2017

Judicaël PETROWISTE (Université Paris Diderot), *De l'usage du marché en histoire médiévale*

Organitzat pel Grup de Recerca consolidat i Unitat Associada al CSIC «Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval» (2014SGR1154), la Institució Milà i Fontanals (CSIC), el Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona) i els projectes de recerca coordinats, «Crédito y mercado de la tierra en el mundo rural y en las pequeñas ciudades de la Cataluña nororiental de los siglos XIV y XV» (HAR2014-54205-C2-2-P) i «La coyuntura económica y demográfica en Cataluña a fines de la época medieval: análisis crítico de los indicadores fiscales y financieros» (HAR2014-54205-C2-1-P).

Aquest cicle forma part de la programació de la matèria "Noves tendències en els estudis del món medieval", del Màster en Recerca en Humanitats.

Coordinadors: Lluís To Figueras, Pere Orti Gost i Pere Verdés Pijuan

Lloc de realització: Facultat de Lletres de la UdG (Pl. Ferrater Mora 1, Girona)

Horari: Divendres a les 11 h

Il·lustració del díptic: "Jeux et déguisements: la culture folklorique au sein de la culture urbaine" (Histoire du Graal de Robert de Borron, vers 1280, b.n.).